

Presidentti vai naispresidentti?

Sukupuoli presidentinvaaleja käsittelevissä mielipidekirjoituksissa 1994–2006

JUSSI RONKAINEN

ABSTRACT

President or female president? Gender and presidency in 'Letters to the Editor' in *Helsingin Sanomat* 1994–2006

This article considers gender as part of political participation and the presidential institution by studying the 'Letters to the Editor' section of the Finnish newspaper *Helsingin Sanomat*. The writings deal with the Finnish presidential elections of 1994, 2000 and 2006. The aim is to analyse the way gender is discussed and how the writers' own gender affects the content of writing. The analysis is guided by theoretical concepts such as 'gender gap', 'agenda setting' and 'media framing'. It is carried out by means of quantitative and qualitative content analysis. The study shows that a gender gap is apparent in several ways. Men generally write more than women and this gap has increased during the years. Men and women also tend to write about different things. Topics related to gender and equality were handled almost only by women. These themes were on the agenda in 1994 but almost totally missing in 2006. Opinions related to core political issues like foreign policy or parliamentarism continue to be male-dominated.

Johdanto

"Kenestä voi tulla presidentti?...Tytär [8 v.] meni hämilleen, pani kätensä kasvoille ja vastasi. Ei, ei hänestä voi tulla presidentti, koska hän on tyttö" (*Helsingin Sanomat*, mielipidepalsta 3.2.1994)

Tutkimukseni kohteena ovat *Helsingin Sanomien* mielipidekirjoitukset vuosien 1994, 2000 ja 2006 presidentinvaaleista. Tehtävänä on tarkastella mielipidekirjoitusten avulla sukupuolta osana poliittista mielipidevaikuttamista ja presidentti-instituutiota. Sukupuolen mukaista äänestämistä on tutkittu Suomessa jonkin verran (ks. esim. Hellsten ym. 2007), mutta sukupuolen ja mielipidekirjoittamisen välistä yhteyttä paljon vähemmän (Holli 1994). Pitkittäisaineistona sukupuolen ja mielipidekirjoittamisen yhteyttä ei tietävästi ole aiemmin tutkittu, vaikka se tarjoaa hyvän mahdollisuuden poliittisen mielipidevaikuttamisen ja politiikan sukupuolittuneiden rakenteiden tutkimiselle.

Tarkastelen aihetta kahdesta näkökulmasta. Yhtäältä tarkoituksena on arvioida, miten sukupuolta käsitellään presidentinvaaleihin liittyvissä mielipidekirjoituksissa. Toisaalta pohdin, vaikuttaako kirjoittajan sukupuoli kirjoituksen sisältöön. Nostan erityistarkasteluun kirjoitukset, joissa käsitellään niin sanottua sukupuoliteemaa. Sukupuoliteemalla tarkoitan kirjoituksia, joissa osana presidentinvaaleja viitataan ehdokkaan sukupuoleen, kirjoitetaan sukupuolten välisestä tasa-arvosta, "naisuudesta", "mieheydestä" ja niin edelleen.

Artikkelini analyysiä ohjaavana viitekehystenä käytän sukupuolten välisen kuilun käsitettä (gender gap). Sukupuolikuilu-käsitteen avulla on havaittu ja selitetty sukupuolten välisiä eroja muun muassa äänestyskäyttäytymisessä ja puoluesidonnaisuudessa. Median roolia sivuan kehystämisen (media framing) ja *agenda setting*-käsitteen kautta. Kirjoituksia on yhteensä 309. Tutkimustehtävän selvittämiseksi kirjoitukset on jaettu pääteemoihin kvantitatiivisella sisällönerittelyllä (Pietilä 1976;

Neuman 1994, 115–116). Tarkastelen kaikista kirjoituksista sukupuolen ja kirjoituksen aiheen tilastollista yhteyttä sekä laadullisella sisällönanalyysillä sukupuoliteemallisten kirjoitusten sisältöä.

Tutkimuksen taustaa = sukupuoli ja presidentinvaalit

Presidentinvaaleissa tapahtui merkittävä muutos vuonna 1994. Silloin pidettiin ensimmäinen suora kansanvaali, jossa kansa valitsi presidentin suoraan kaksivaiheisessa vaalissa ilman valitsijamieskäytäntöä. Muutos lisäsi myös kansalaisvaikuttamista ja tiedotusvälineiden kiinnostusta ja esimerkiksi lehtien mielipidepalstoilla kampanjoitiin ahkerasti naispresidentin puolesta. Naispresidenttiys nousi vaihtoehdosta todelliseksi mahdollisuudeksi seuraavissa vaaleissa syksyllä 1999, kun gallepeja hallitsi kolme naista (Elisabeth Rehn, Tarja Halonen, Riitta Uosukainen). Vuonna 2000 Suomi sai Tarja Halosen valinnan myötä ensimmäisen naispresidenttinsä. Saman vuoden perustuslakiuudistuksessa toteutettiin presidentin valtaoikeuksien merkittävä supistaminen ja yhdestä Euroopan presidenttivaltaisimmista valtioista tuli korkeintaan ”semipresidentiaalinen”. Vuoden 2006 vaaleja edeltävissä keskusteluissa presidentin valtaoikeuksien kaventaminen oli taas keskeisessä osassa.

Suomalaisessa yhteiskunnassa poliittinen osallistuminen ja äänestysaktiivisuus on ollut tasaisesti laskussa. Samaan aikaan naisten äänestäminen ja osallistuminen on lisääntynyt. Naiset ovat äänestäneet keskimäärin miehiä ahkerammin jo parikymmentä vuotta, mutta heidän osuutensa ehdokkaista ja valituiksi tulleista on edelleen selvästi miehiä alhaisempi (Tilastokeskus 2003; Hellsten ym. 2007; Hellsten 2006a). Etenkin nuoret naiset osallistuvat samanikäisiä miehiä aktiivisemmin lähes kaikilla politiikan osa-alueilla. Tästä huolimatta heidän luottamuksensa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa on tutkimusten mukaan miehiä heikompi (Grönlund ym. 2005). Villiina Hellsten (2000; 2006a) on arvioinut tämän johtuvan esimerkiksi politiikan sukupuolittuneista rakenteista; mies- ja naisehdokkaita arvioidaan eri perustein ja sukupuolittuneet valintakriteerit suosivat yleensä miehiä. Myös naisten vähäisen määrän poliittisissa ja valtiollisissa johtotehtävissä on ajateltu viestittävän negatiivisesti naisten yhteiskunnallisista vaikutusmahdollisuuksista (Kantola 2005). Sukupuolen ja vallan suhde on näkynyt myös presidentin-

vaaleissa; valtaoikeudet ovat vähentyneet tai valtaoikeuksien vähentämisestä on keskusteltu sitä mukaa, kun naisten asema presidentti-instituutiossa on vahvistunut ja vakiintunut. Muuttuneiden valtaoikeuksien myötä presidentti on alettu nähdä ennen kaikkea symbolisena johtajana. Vaikka ”todellinen valta” kenties lymyääkin jossain muualla, vuonna 2000 monille Suomen tärkeimmän yksittäisen symbolisen vaikuttajan vaihtaminen naiseksi oli merkittävä askel kohti yhteiskunnallista tasa-arvoa. Michael A. Genovesen mukaan samalla murtui politiikan viimeinen tabu. Naisten noustessa maiden ja hallitusten johtoon sana *johtaja* on menettänyt voimakasta sukupuolisidonnaisuuttaan (1993, 2–9).

Sukupuolten välinen kuilu

Laajasti ottaen termillä ”sukupuolikuilu” (gender gap) voidaan viitata naisten ja miesten väliseen eriarvoisuuteen millä tahansa alueella, kun otetaan huomioon osallistumisaste, resurssien saanti, palkkaus ja etuudet. Yhdysvalloissa termiä alettiin käyttää muun muassa selitettäessä sukupuolten välisiä eroja puoluesidonnaisuudessa ja äänestyskäyttäytymisessä ja tarkasteltaessa miten ja miksi naisten äänestyskäyttäytyminen on muuttunut. Sukupuolen on todettu olevan erityisen selkeästi erottavana tekijänä puhuttaessa toisaalta hyvinvoinnista ja kasvatukselta, joka kiinnostaa enemmän naisia, ja toisaalta puolustus- ja talousasioista, jotka saavat kannatusta enemmän miehiltä (Norris 1997, 4; Kern & Just 1997, 100, 113). Tässä yhteydessä puhutaankin usein politiikan ”naisista” ja ”miehistä” alueista (Holli 1994, 35). Kun sukupuolta tarkastellaan ensisijaisesti sosiaalisena konstruktiona, voitaisiin pikemminkin puhua nais- ja miesta-paisista, sukupuoliin liitetyistä kulttuurisidonnaisista ja *perinteisistä* tavoista toimia (Veijola & Jokinen 2001).

Naisten ja miesten kompetenssivahvuuksia on arvioitu sukupuolistereotyyppioihin liittyvällä tavalla: miesten vahvuutena pidetään ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, kun taas terveys-, sosiaali- ja kulutuspolitiikka nähdään naisille sopivina aloina. Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan ”miehisyyteen” liitettyjä ominaisuuksia, arvoja ja luonteenpiirteitä (itsevarmuus, kunnianhimo, rationaalisuus) on pidetty tärkeinä erityisesti täytettäessä korkeimpia poliittisia virkoja. Erityisesti ”presidentti” sosiaalisena kategoriana on perinteisesti

liitetty maskuliinisuteen (Ronkainen 1994) ja naisehdokkaiden on ollut miehiä vaikeampaa va-kuuttaa, että heillä on näitä ”miehisiä” ominai-suuksia. Naisia on pidetty lämminhenkisinä ja luo-tettavina, mutta liian sopuisina ja varovaisina. (ks. Hellsten 2000). Vaikka maskuliinisten ja femini-nisten piirteiden arvostus vaihtelee eri aikoina ja eri vaaleissa, mies on yleensä saanut etulyöntiaseman presidenttiyteen liittyvissä kysymyksissä, mikä on heijastunut myös äänestäjien ennako-aseinteissa ja tiedotusvälineiden raportoinnissa. Esimerkiksi Suomessa vuoden 2000 presidentin-vaaleissa nais- ja miesäänestäjien ehdokkaiden ar-voituskriteereissä ei ollut juurikaan eroja, mutta perinteiset rooli-odotukset ohjasivat valintaa mies-ehdokkaiden suuntaan. (Hellsten 2000)

Mielipiteen muodostuksessa sukupuolten väli-sen eron on arvioitu olevan pienempi kuin esimer-kiksi tuloista, iästä, koulutuksesta, etnisyydestä tai äänestysalueesta johtuvien erojen. Sukupuolikuilu äänestämässä on myös herkkä vaihteluille, joihin vaikuttavat esimerkiksi käsiteltävät asiakysymyk-set tai ehdokkaiden kampanjat. Perinteisen suku-puolikuilun mukaan naiset äänestävät mieluummin oikeistolaisia ja konservatiivisia puolueita. Suunta-us on kuitenkin kääntynyt jälkiteollisissa maissa 1980-luvulla, ja naiset (ja nuoret) kannattavat mie-luummin vasemmistolaisia puolueita. Tähän il-miöön on viitattu käsitteellä ”moderni sukupuoli-kuilu”. Esimerkiksi Yhdysvalloissa sukupuolikuilu on ollut yleensä suurimmillaan kun vastakkain ovat olleet demokraattinen ja republikaanin mies. Vastakkaisessa tapauksessa se on taas ollut selvästi pienempi. (Ladd 1997, 113–121). Tämän yleisen, jälkiteollisia maita koskevan suuntauksen voi kat-soa toimivan myös Suomessa, joskin täällä vahva-na perinteenä on, että naiset äänestävät miehiä enemmän oikeistoa (Inglehart & Norris 2003; Hellsten ym. 2007).

Sukupuolen mukaista mielipidekirjoittamista voi tarkastella myös äänestämistä kartoittavilla kä-sitteillä. Niin sanotulla *deskriptiivisellä representaatiolla* tai *peilikuvaedustuksella* viitataan edusta-jan valintaan sen mukaan, että hän edustaa saman-laista ryhmäidentiteettiä, taustaa tai esimerkiksi samaa sukupuolta. Vastakohtana tälle toimii *sub-stantiivinen representaatio* tai *intressiedustus*, jos-sa edustaja valitaan ensisijaisesti hänen ajamiensa asioiden vuoksi, riippumatta esimerkiksi luokka-taustasta, asuinpaikasta (joka tosin sitoo valitsijoi-ta eduskunta- ja kunnallisvaaleissa) tai tässä ta-

pauksessa sukupuolesta. (Pitkin 1967; Hellsten ym. 2007).

Median rooli: agenda setting ja kehystäminen

Tutkimuksen pääkiinnostus ei kohdistu tiedotusvä-lineisiin. Koska tiedotusvälineillä on keskeinen rooli mielipiteen muodostuksessa, niitä ei kuiten-kaan voi tässä täysin sivuuttaa. Neil Postmanin (1987) mukaan tiedotusvälineet määräävät maail-man käsittämisen tapaa. Blumlerin ja Gurevitchin (1995) mukaan tiedotusvälineet kasvavassa määrin pönkittävät asemaansa esimerkiksi poliittisina vai-kuttajina uutisoimalla toinen toisiaan: ”Ne osoitta-vat olevansa aktiivisia poliittisia vaikuttajia eivätkä vain raportoi politiikasta” (Isotalu 1998, 111). Näin esimerkiksi sanomalehtien kirjoittelu televi-sion vaaliohjelmista korostaa television asemaa poliittisena vallankäyttäjänä ja mielipiteenmuo-kaajana. Journalistisella kentällä toimijat myös seuraavat toisiaan, laskelmoivat ja kilpailevat ku-luttajien (katsojien ja lukijoiden) suosioista ja pää-tyvät tuottamaan samantapaista yhtenevää ja näin ollen myös hyvin rajoittunutta ja itseään vahvista-vaa tietoa (Bourdieu 1999).

Agenda setting -teorian mukaan joukkoviesti-millä ei ole vaikutusvaltaa määrätä sitä, mitä ihmi-set ajattelevat, mutta niillä on erittäin suuri vaiku-tus siihen, mistä asioista ihmisillä ylipäättään on mielipiteitä. Joukkoviestimillä on priorisoiva vai-kutus: joidenkin asioiden nostaminen esille jättää muita asioita taka-alalle. Paitsi että ihmiset käsitte-levät joukkoviestinten esiin nostamia asioita, he myös taipuvat ajattelemaan asioita joukkoviestin-nän muokkaamisissa konteksteissa. (McCombs & Shaw 1972; Iyengar & Kinder 1987; ks. Kunelius 1999, 127). Niinpä sukupuoliteemakaan ei pääsisi mielipidekirjoituksissa esille, ellei sitä koettaisi tarpeeksi merkittäväksi. Sukupuoliteemaa myös arvioidaan pääosin niissä asiayhteyksissä ja puit-teissa, johon media sen asettaa. Joukkoviestimet eivät tietenkään nosta asioita esiin tyhjästä, vaan ne ovat aina sidoksissa ajankohtaiseen yhteiskun-nalliseen ”kansalaiskulttuuriin” ja asenneilmas-toon, jota tiedotusvälineillä taas vastavuoroisesti on valtaa ohjata (agenda building).

Teorian kehystämisestä (media framing) toi-ensimmäisenä esille Erving Goffman (1974). ”Ke-hystämisellä tarkoitetaan sitä, että joukkoviestimet vaikuttavat suosimalla tiettyjä rajauksia ja näkö-kulmia asioihin” (Kunelius 1999, 128). Esim. pre-

sidenttius ja sukupuoli voidaan asettaa tietynlaisiin tulkinta- ja viitekehyksiin, joissa niitä sitten tarkastellaan. Tarkastelua tietyssä kehyksessä voidaan käydä niin pitkään ja yhdenmukaisesti, että siitä syntyvät assosiaatiot alkavat jossain vaiheessa automatisoitua (Capella & Jamieson 1997, ks. Kunelius 1999, 129). Poliitiikan pitäminen likaisena valtapelinä tai presidenttiyden liittäminen ”miehisyyteen” voi olla osaltaan tällaisen kehystämisen tulosta. *Agenda setting* ja kehystäminen luovat puitteet myös tämän artikkelin analyysille.

Presidentinvaalit mielipidekirjoitusten kohteina

Presidentinvaalit olivat eräitä suosituimmista mielipidekirjoitusten aiheista ennen vuosien 1994, 2000 ja 2006 vaaleja. Vuonna 1994 presidentinvaaleihin liittyvä toinen suosittu aihe oli Suomen mahdollinen liittyminen Euroopan unioniin, kun taas vuonna 2000 saman aseman saivat kirjoitukset Natosta. Ennen vuoden 2006 presidentinvaaleja keskusteltiin edelleen Natosta ja esimerkiksi EU:n nopean toiminnan joukoista, mutta ei suoraan presidentinvaaleihin liittyen. Mielipidekirjoitusten yleinen julkaisuprosentti Helsingin Sanomissa on noin 20, mutta esimerkiksi vuoden 1994 vaaleja koskevista kirjoituksista julkaistiin vain 9 prosenttia. Siirtyminen suoraan kansanvaaliin räjäytti mielipidekirjoitusten määrän uusiin ennätyslukemiin Helsingin Sanomissa ja tämä näkyi erityisesti vuoden 1994 presidentinvaaleja käsittelevässä aineistossa. (Helsingin Sanomat 1994a; 1994b; 2005). Julkaisuprosentit on erittäin tärkeää pitää mielessä arvioitaessa, kuinka yleinen ja monipuolinen kuva mielipidekirjoittamisesta on mahdollista saada ja millainen rooli medialla on tämän kuvan ohjaajana.

Tutkimusaineisto koostuu Helsingin Sanomissa 1.11.1999–6.2.2000 ja 1.11.2005–29.1.2006 välisenä aikana julkaistuista mielipidekirjoituksista. Kolmas vertailtava aineisto, Helsingin Sanomissa julkaistut mielipidekirjoitukset presidentinvaaleista 1994, on kerätty mikrofilmiltä aikaväliltä 1.11.1993–6.2.1994. Yhteensä analyysissä on käyty läpi 309 mielipidekirjoitusta, jotka koostuivat 159:sta vuoden 1994, 72:sta vuoden 2000 ja 78:sta vuoden 2006 presidentinvaaleja koskevasta kirjoituksesta. Vuoden 1994 jälkeen kirjoitusten määrä on siis puolittunut. Vuoden 2006 vaaleissa toisen kierroksen vaalipäivä (29.1.2006) oli viikkoa aiemmin kuin kahdessa muussa vaalissa, mikä on voinut

vaikuttaa myös kirjoitusten kokonaismäärän. Kirjoitusten määrään vaikuttaa myös Helsingin Sanomien profiili. Esimerkiksi vuoden 2005 marraskuussa lehti laajensi mielipidesivujaan kaksisivuiseksi, mikä mahdollisti useampien kirjoitusten julkaisemisen.

Päädyin Helsingin Sanomiin, koska se on levikiltään ja levinneisyydeltään Suomen suurin lehti, ja oman ilmoituksensa mukaan poliittisesti sitoutumaton. Aiempien tutkimusten perusteella se on myös tasapuolisimmin kummankin sukupuolen kirjoituksia julkaissut suomalainen lehti (esim. Holli 1994, 37). Helsingin Sanomien kirjoittajat koostuvat enemmistönä eteläsuomalaisista ja Suomen keskitasoon nähden korkeammin koulutetuista henkilöistä. On oletettavaa, että myös omalla nimellä kirjoittaminen karsii kirjoittajien määrää ja muokkaa heidän profiiliaan. Helsingin Sanomat julkaisi vuosien 2005–2006 aikana useampaan otteeseen mielipidesivuillaan myös otteita heidän omilla verkkosivuilla käydystä presidentinvaaleihin liittyvästä keskustelusta. Näitä ei ole otettu huomioon tässä tutkimuksessa, koska ne ovat profiililtaan täysin erilaisia aineistoja juuri kirjoittajan anonymiteetin, kirjoituksen pituuden ja tyylin vuoksi.

Verkkokeskustelupalstojen yleistymisen mielipidevaikuttamisen ja aktiivisen, ”osallistuvan” kansalaistoiminnan välineinä on kuitenkin osaltaan otettava huomioon. Foorumille anonyyminä kirjoittaminen madaltanee kynnystä jakaa mielipiteitään julkisesti ja toisaalta myös ohjaa joitain ihmisiä pois esimerkiksi Helsingin Sanomien mielipidepalstalta, joka vaatii nimen ja mielellään myös ”tittelin” kirjoittajaltaan. Paine tuoda julki oma positio, koulutus, ammatti ja niin edelleen tuo avoimuutta ja lisää kirjoittajan paneutumista kirjoitukseensa, mutta karistaa myös osan kirjoittajista pois ja siten kaventaa kuvaa horisontaalisesta, kaikkia koskevasta osallistuvasta demokratiasta. Osaltaan mielipidekirjoitukset toteuttavat myös ”deliberatiivisen demokratian”, eli julkiseen harkintaan ja pohdiskeluun perustuvan päätöksenteon ideaa, toki sillä tärkeällä erotuksella, että mielipidepalstoilla käydyt keskustelut eivät sido poliittisia päättäjiä tai edustajia millään tavoin.

Aineiston sisällön erittely pääteemoihin

Tutkiessani kirjoittajan sukupuolen vaikutusta aiheiden valintaan, jaoin kirjoitukset aineistolähtöi-

sesti pääteemoihin kvantitatiivisella sisällön erittelillä (Pietilä 1976; Neuman 1994, 115–116)¹. Erittelin aineiston viiteen pääteemaan tai sisältöluokkaan (vrt. Pietilä 1976) kokonaisten mielipidekirjoitusten ajatuksellisen pääsisällön mukaan, priorisoiden omaksi sisältöluokakseen niin sanottuja sukupuoliteemallisia kirjoituksia. Jaoin kirjoitukset vielä pääteemojen alaisiin spesifimpiin aihepiireihin niiden muodostaman tarkemman asiasisällön perusteella. Nämä sisällöt selitän seuraavassa kappaleessa aihepiirien esittelyn yhteydessä ja tuon samalla näkyväksi myös ne periaatteet, joiden pohjalta pääteemat on luotu. Huomioitavaa on, että sisällön erittelyn voisi tehdä kysymyksenasettelusta riippuen hyvin eri tavoilla. Samassa kirjoituksessa saatettiin käsitellä myös eri teemoja, ja kirjoitusten ”pääteemoihin” jako on osin päällekkäinen. Tein kuitenkin erottelun seuraavanlaisen mallin mukaan painottaen sukupuoliteemaa ja kirjoituksen ajatuksellista kokonaisuutta. Kirjoitusten pääteemoja muodostui viisi ja kukin kirjoitus kuuluu vain yhteen sisältöluokkaan: (1) sukupuoliteema, (2) äänestämisen, (3) presidentin toimenkuva, (4) ensisijaisesti ehdokkaista ja (5) muu aihe.

Sukupuoliteema oli tutkimuksen kannalta tärkein sisältöluokka. Sukupuoliteema nousi kirjoituksen pääteemaksi, jos siinä käsiteltiin presidenttiyttä ja sukupuolta, sukupuolten välistä tasa-arvoa, äänestämistä sukupuolen takia, naiseutta, mieheyttä ja niin edelleen. Jaoin sukupuoliteemalliset aiheet *puolesta-*, *vastaan-* ja *neutraalit* -kirjoituksiin. Keskityn myöhemmin analysoimaan laadullisesti vain sukupuoliteemallisia kirjoituksia, jossa myös tämä erittely käydään tarkemmin läpi.

Äänestämisteeman kirjoitusten pääasiallisessa sisällössä tarkasteltiin äänestämistä, vaalitapaa, äänestyskäyttäytymistä ja siihen vaikuttamista. Jaoin kirjoitukset vielä neljän eri asiakokonaisuuden aihepiiriin: *Ohjeita äänestämisestä* piiriin kuuluvat kaikki ne kirjoitukset, joissa kirjoittaja antoi ohjeita, opasti ja valisti muita äänestäjiä heidän äänestysvalinnsaansa. *Puoluepoliittisissa kannanotoissa*

keskityttiin puoluepoliittiseen kuriin tai sen vastustamiseen äänestyspäätöstä tehtäessä. *Kirjoituksissa mielipidemittauksista* kirjoittajat käsitelivät mielipidemittauksien tieteellistä pätevyyttä, yleistä mielekkyyttä ja vaikutuksia esimerkiksi demokratian toteutumiseen ja ihmisten äänestyskäyttäytymiseen. *Kirjoitukset vaalitivasta* aihepiiriin kuuluvat kirjoitukset, joissa kirjoittaja pohti vaalittavan oikeutusta, antaa kenties parannusehdotuksia tai tuo julki nykyisen käytännön hyviä puolia tai epäkohtia. Ennen vuoden 2006 vaaleja koskevista kirjoituksista nostin omaksi luokakseen nuorten äänestämisen, koska se erottui selvästi omaksi uudeksi aiheekseen.

Presidentin toimenkuvaa käsittelevien kirjoitusten pääsisältö koostui presidentin institutionaalista asemasta johdettavista poliittisista asiakysymyksistä ja työtehtävistä. Jaoin toimenkuva -kirjoitukset kolmeen erityiseen asiakokonaisuuteen. *Ulko- ja turvallisuuspoliittiseen* aihepiiriin kuuluvissa kirjoituksissa käsiteltiin presidentin perinteistä roolia ulko- ja turvallisuuspolitiikan johtajana ja armeijan ylipäällikkönä niin historiallisesti kuin tulevaisuuden visioissa. *Sisäpoliittisissa kirjoituksissa* presidentiltä perättiin mielipiteitä, jotka koskivat sisäpolitiikkaa ja oikeuslaitosta. Näiden kirjoitusten rooli jäi odotetun marginaaliseksi. *Valtaoikeuksia ja parlamentarismia* käsittelevät kirjoitukset puolestaan koostuivat yleisesti mielipiteistä muuttuneista valtaoikeuksista ja presidentin roolista suhteessa eduskuntaan ja valtioneuvostoon, sekä suoraan niistä johdettaviin kirjoittajia kiinnostaneisiin aiheisiin. Valtaoikeuksien ja parlamentarismien aihepiiriin olen sisällyttänyt myös kirjoitukset niin sanotusta presidentin positiosta, jota koskevissa mielipiteissä arvioitiin presidentin symboliarvoa ja paikkaa henkisenä johtajana.

Ensisijaisesti ehdokkaista -pääteemaan kuuluvat kirjoitukset, joissa keskityttiin vain joko puolustamaan tai kritisoidaan tiettyä ehdokasta. Jos kirjoituksissa käsiteltiin edellä mainittuja asiakysymyksiä, niitä käsiteltiin korkeintaan siinä valossa, missä haluttiin kirjoituksen päähenkilön esiintyvän. Vuonna 2000 ja varsinkin vuonna 1994 näitä kirjoituksia tuli paljon. Tällöin ehdokkaiden arvojen ja pätevyyden pohtiminen ja vertailu nousi keskeiseksi teemaksi. Ennen 2006 vaaleja koskevassa kirjoittelussa huomion vei Sauli Niinistön ”työvän presidenttiys”, joka innoitti keskustelua siitä, onko Niinistö työväkeä, ja ketkä ylipäätään ovat. Muuten vuoden 2006 vaaleissa ei kirjoitettu suo-

¹ Aiemmin presidentinvaaleihin liittyviä mielipidekirjoituksia on jäsennellyt muun muassa Heikki Paloheimo lehtiartikkelissa ”Presidentinvaalista vilkas keskustelu” (HS, 12.1.1994). Anne-Maria Holli (1994) puolestaan tarkasteli millaisin kriteerein presidenttiehdokkaita arvioitiin vaalien 1994 mielipidekirjoituksissa ja vaikuttiko kirjoittajan sukupuoli arvioihin. Artikkelit toimivat esimerkkinä aineiston jäsentelystä, mutta eivät sellaisenaan auttaneet oman tutkimuskysymyksen tarkastelussa.

Taulukko 1. Kirjoituksen aiheet sukupuolittain presidentinvaaleista 2006, 2000, 1994 (n = 298)

	nainen'06	mies'06	nainen'00	mies'00	nainen'94	mies'94
Sukupuoliteema						
puolesta	3	0	4	1	22	2
vastaan	0	0	2	2	16	1
neutraali	0	0	1	0	2	1
Äänestämisteema						
Kirjoitukset vaalitavasta	1	8	1	8	3	16
kirj. mielipidemittauksista	0	6	2	8	0	5
puoluepoliittiset kannanotot	0	1	2	5	0	4
ohjeita äänestämisestä	2	8	1	6	0	8
nuorten äänestäminen	3	2				
Presidentin toimenkuva						
Ulko- ja turvallisuuspolitiikka	1	8	1	7	2	7
Sisäpolitiikka	0	0	1	0	0	1
Valtaoikeudet ja parlamentarismi	0	9	2	2	2	12
Ensisijaisesti ehdokkaista						
	1	5	2	3	4	19
Muu						
Tiedotusvälineet	5	4	0	1	1	3
vaaleista muihin aiheisiin	4	6	4	3	3	18
Yhteensä (n =)	20	57	23	46	55	97

raan kenenkään ehdokkaan puolesta tai vastaan, mikä oli merkittävä poikkeus edellisiin vaaleihin verrattuna.

Muu aihe -pääteeman kirjoitusten sisältö ei sinut edellisiin luokkiin. Sisällön perusteella nosin omaksi aihepiiriksi mielipiteet *tiedotusvälineiden* toiminnasta. Muuten tämän sisältöluokan kirjoitukset olivat aiheiltaan hajanainen massa mielipiteitä, joissa vain sivuttiin presidentinvaaleja. Ensimmäisen suoran kansanvaalin kunniaksi, ennen vuoden 1994 vaaleja, oli kirjoituksia, jotka keskittyivät viitteellisesti kyseenalaistamaan koko presidentti-instituution ja parlamentarismien. Helsingin Sanomien järjestämä ”työhönottotesti” kirjoitti myös lukuisia kirjoituksia². Ennen vuoden 2000 vaaleja nousi esiin muun muassa äitiys. Vuoden vaihteen 2005–2006 aikana kirjoituksissa pohdittiin esimerkiksi Porilaisten marssin mielekkyyttä tunnuskappaleena ja ”Presidentti-Idolsin” järjestämisestä. Lisäksi mietittiin, keitä tulisi kutsua Linnan juhliin tai miten hoidetaan presidentinvaalijulistesta syntyvä jätehuolto. Vuosien 2005–2006 ai-

neistossa kirjoitettiin enemmän tiedotusvälineiden roolista kuin aiemmissa vaaleissa. Agendan asettamisen ja kehystämisen merkitystä silmällä pitäen on hyvä huomioda, että iso osa kirjoituksista kritisoivat tv-tenttien liiallista viihteellistymistä ja keskittymistä asian sijaan ”karkkien jakamiseen”. Toisaalta kirjoitettiin vaalien liiallisesta pakkosyötöstä, keskittymisestä liikaa ”pääehdokkaisiin” sekä YLE:n ”inkvisitiohaastatteluista”.

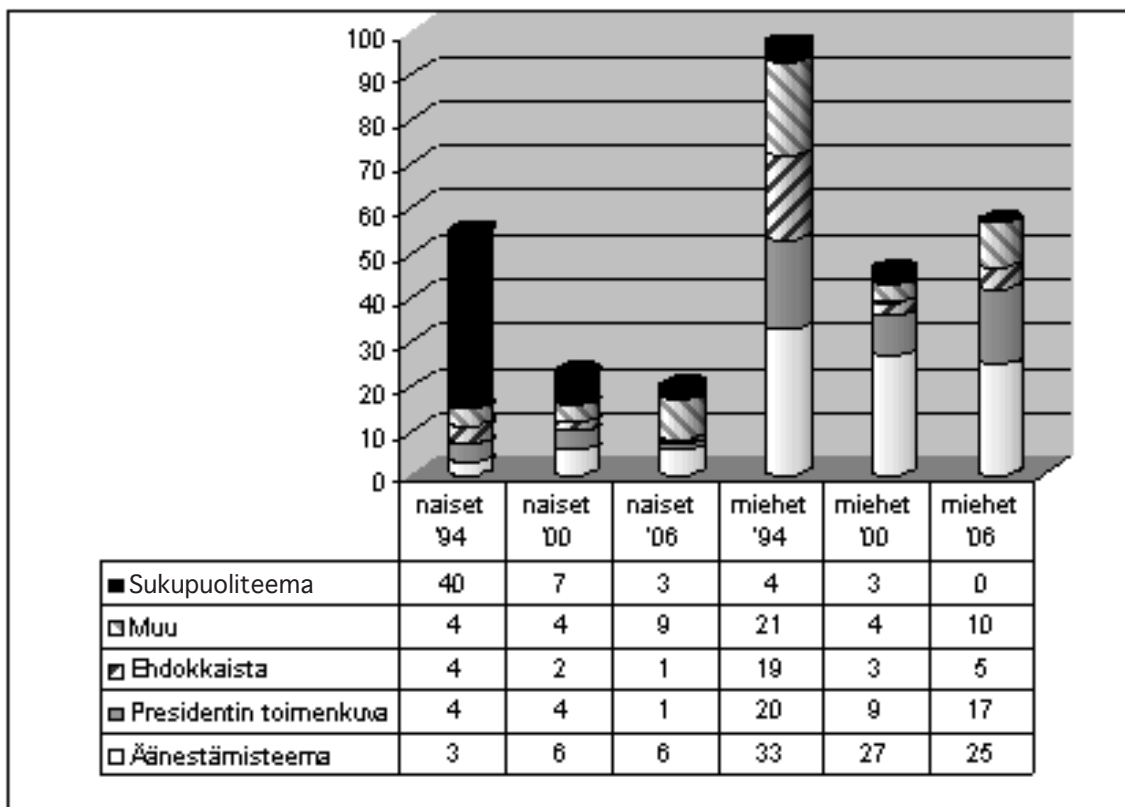
Yllä olevassa taulukossa on esitelty mielipidekirjoitusten aiheet ennen kulloisiakin vaaleja kirjoittajan sukupuolen mukaan jaoteltuna.

Mielipidekirjoitusten sukupuolikuilu³

Edellisestä taulukosta selviää, että presidentinvaalien aineistoissa 1994 ja 2000 kirjoitusten suku-

² Työhönottotestillä tarkoitetaan Helsingin Sanomien presidenttiehdokkaille järjestämää käännöskilpailua englanninkielisistä Euroopan unionia käsittelevistä teksteistä, joiden satoa puitiin myös mielipidesivuilla.

³ Luvussa käsitellään sukupuolen ja mielipidekirjoituksen aiheen välistä tilastollista yhteyttä. Tarkastelin kirjoitusten aiheiden tilastollista yhteyttä myös muihin aineistosta irrotettaviin taustamuuttujiin. Nämä liittyivät kirjoittajan itsestään antamiin tietoihin, sekä kirjoituksen saamaan palstatilaan. Kirjoittajan tiedoista poimin taustamuuttujat: kirjoittajan asuinläänin, asuinpaikkakunnan koko sekä hänen kirjoittajajähtionsä. Kirjoittajajähtionsä tarkoitan esimerkiksi tietoa ammatista, koulutuksesta, järjestöstä tai vaikkapa tekstiä ”kahden evakon lapsi”, jonka kirjoittaja on laitta-

puolijakauma oli lähes sama: niistä kolmannes oli naisten kirjoittamia⁴. Sukupuolten välinen ero kirjoitusten määrässä on selkeä ja se on jopa kasvanut

nut oman nimensä yhteyteen. Nämä muuttujat eivät olleet tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä kirjoituksen aiheeseen, kahta poikkeusta lukuun ottamatta. Vuodenvaihteen 1993–1994 aineistossa kirjoittajan positio osoitti tilastollisesti merkitsevää yhteyttä kirjoituksen aiheeseen ($0.034 < p < 0.044$). Tämä johtui siitä, että sukupuoliteemallisista kirjoituksista suuri osa oli naisjärjestöjen edustajien kirjoittamia, jotka olin erottanut omaksi ryhmäkseen. Vuodenvaihteen 2005–2006 aineistossa puolestaan kirjoituksen palstatila oli tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä siihen, mitä aihetta kirjoitus käsitteli ($0.005 < p < 0.01$). Tämä johtui puolestaan siitä, että kaikki palstatilaltaan suuret kirjoitukset käsitelivät presidentin toimenkuvaa. Oletan tämän liittyvän pääasiassa kahteen seikkaan: keskustelu presidentin valtaoikeuksista oli tuolloin ajankohtaista ja mielipiteet presidentin toimenkuvasta edustavat yleisesti konkreettista, ”poliittisesti varteenotettavaa” ja analyysoivaa otetta, joille on perustellumpaa ja soveliaampaa luovuttaa isompi palstatila kuin esimerkiksi viihteellisemmille kirjoituksille.

⁴ Analyysissä ei ole huomioitu kirjoituksia, joissa ei ollut mainintaa sukupuolesta, eli kirjoittaja ilmoitti etunimestään

12 vuoden aikana, sillä ennen vuoden 2006 presidentinvaaleja jo kolme neljäsosaa mielipiteistä oli miesten kirjoittamia. Kuten edellisestä taulukosta voi huomata, miehet ja naiset ovat myös kirjoittaneet eri asioista ja ero on pysynyt samansuuntaisena koko 12 vuoden tarkastelujakson ajan. Visuaalisesti esitettyä kirjoituksen pääteemat jakaantuivat sukupuolittain seuraavan kuvion mukaisesti.

Kuten silmämääräisestäikin voi päätellä, kirjoittajan sukupuoli oli myös tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä kirjoituksen aiheeseen. Tilastollinen tarkastelu ei perustu otoksen pohjalta tehtävään yleistykseen, vaan sen tarkoitus on mahdollistaa ison aineiston analyysi mielekkäästi tutkimustehtävän ratkaisemiseksi ja painottaa menetelmällistä tarkkuutta pelkän silmämääräisen tarkastelun vastapainona. Tilastollisen merkitsevyyden tarkastelemisessa käytin nominaali-asteikollisia muuttujista johtuen yksinkertaista ristiintaulukoin-

pelkän etukirjaimen, tai kirjoituksen oli kirjoittanut molempia sukupuolia edustavia henkilöitä.

tia ja kiihin neliö -riippumattomuustestiä. Vaalien 1994 aineistossa kirjoittajan sukupuolen ja kirjoituksen aiheen välillä oli erittäin merkitsevä tilastollinen yhteys, $p < 0.001$. Vuoden 2000 aineiston tilastollinen merkitsevyys oli $0.023 < p < 0.032$. Myös vuodenvaihteen 2005–2006 aineistossa kirjoittajan sukupuoli oli tilastollisesti erittäin merkitsevässä yhteydessä kirjoituksen aiheeseen ($0.000 < p < 0.001$). Kahdessa jälkimmäisessä aineistossa olen käyttänyt Monte Carlo -simulaatiota ja sen antamaa luottamusväliä p :n arvolle, jotta pieniä luokkia sisältävät aineistot olisivat tilastollisesti päteviä (Mehta & Patel 1996).

Tilastollinen merkitsevyys kaikissa aineistoissa johtuu siitä, että sukupuoliteemaa käsittelevät kirjoitukset olivat lähes poikkeuksetta naisten kirjoittamia, kun taas miehet kirjoittivat erityisesti äänestämistä ja presidentin toimenkuvasta. Vaalien 1994 aineistossa yli 70 prosenttia naisten kirjoituksista käsitteli sukupuoliteemaa, miesten luvun jäädessä kolmeen prosenttiin. Vuoden 2000 vaaleja edeltävissä mielipidekirjoituksissa sukupuoliteema jäi vähemmälle huomiolle, mutta oli edelleen naisten keskuudessa suosituin aihe. Vaalien 2006 aineistossa sukupuoliteemalliset mielipiteet olivat jo lähes kokonaan poissa, mutta olivat kuitenkin jälleen naisten kirjoittamia. Miehillä äänestäminen oli kirjoituksen aiheena yleisin ja presidentin toimenkuva toiseksi yleisin kaikissa aineistoissa. Näihin luokkiin liittyvät kirjoitukset käsittelevät eniten niin sanottuja yleisiä poliittisia asiakysymyksiä ja väistivät ainakin päällisin puolin sukupuoleen tai sukupuolitematiikkaan liittyvien aiheiden käsittelyä.

Miehet eivät kuitenkaan jättäneet sukupuolta tyystin tarkastelematta. Muutamissa kirjoituksissa sukupuoli nostettiin varovasti esille. Yleisessä asenneilmastossa miehen ei ole ollut tarkoituksenmukaista puoltaa miestä ehdokkaaksi tämän sukupuolen takia; miehillä on jo ”tarpeeksi” poliittista valtaa ja miehen äänestämisen voi tehdä myös äänettömästi. Tarpeen tullen parempi strategia on yrittää häivyttää sukupuoli epäolennaisena. Näin kävi etenkin ennen vuoden 2000 vaaleja, jolloin oikeistopuolueiden edustajilla nousi huoli ”naisporvareiden” siirtymisestä Halosen taakse:

”Itse ainakaan en laita sukupuolta etusijalle, valinta on tehtävä ehdokkaiden arvojen perusteella [...] Porvarillisesti ajattelevan äänestäjän on mielestäni helppo tukea Esko Ahoa seuraavaksi presidentiksi”. (Jukka T. Helin HS 23.1.2000)

”Älkäämme nyt antako puoluekiihkon ja sukupuolten sodan häivyttää mielistämme sitä, mihin tehtävään olemme valitsemassa jompaa-kumpaa kahdesta hyvästä [...] ehdokkaasta [...] Presidentti on puolustusvoimain ylipäällikkö. Suomalaiset ovat sotilaskansaa – elleivät olisi, emme nyt olisi tässä. Ylipäällikön tehtävään Aho istuu Halosta paremmin.” (Kalervo Siikala, HS 30.1.2000)

Edellisestä kommentista voi toki lukea myös viitauksia presidenttien ”miehisiin” konnotaatioihin ja pätevyysvaatimukseen, sotavoimien ylipäällikkyyteen, sekä sukupuolittuneisiin kansalaisuuspaikkoihin, joissa mies huolehtii julkisesta alueesta ja maanpuolustuksesta ja nainen perheestä ja ”julkisesta hoivasta” (esim. Yuval-Davis 1997; Gordon ym. 2002). Teksteistä löytyy kuitenkin harvoja esimerkkejä, jossa mieskirjoittaja on ottanut kantaa ja rikkonut sukupuolten välistä neutraalia ilmapiiriä. Seuraava lainaus on otettu kirjoituksesta, jonka mukaan Suomen liittyminen Natoon olisi vain Venäjän turha hännämistä:

”Edellä kuvattu asetelma ymmärrettiin aikaisemmin myös Rkp:n johdossa. Se oli aikaa ennen kuin nainen (ääri)oikealta asetettiin näihin vaaleihin presidenttiehdokkaaksi”. (Hannu Ikonen, HS, 10.12.1999)

Sukupuolten väliltä löytyi siis merkittäviä eroja suhteessa kirjoitusten aiheisiin. Osittain nämä erot johtuvat aineiston jaottelutavasta. Tuloksia voi tulkita esimerkiksi niin, että sukupuoliteema ei kiinnosta miehiä tai he ovat pitäytyneet siitä tarkoitukSELLISESTI näkyvästi erossa. Tuloksia ei kuitenkaan voi tulkita niin, etteivätkö esimerkiksi äänestäminen ja siihen mobilisointi tai kirjoitukset vaalitavasta kiinnostaisi naisia. Siihen sukupuoliteemallisissa kirjoituksissa usein juuri pyrittiin etenkin ennen vuoden 1994 vaaleja. Sen sijaan esimerkiksi presidentin toimenkuvaan, valtaoikeuksiin ja parlamentarismiin liittyvissä kysymyksissä kirjoittajat olivat lähes poikkeuksetta miehiä ja vahvistivat myös tilastollista merkitsevyyttä kirjoittajan sukupuolen ja kirjoituksen aiheen välillä.

Sukupuolisopu rikkoutui tässä yhteydessä myös toisin päin. ”Miehisestä” EU-politiikasta ja EU-Suomen presidentin asemasta kirjoittanut nainen kimpaantui häntä asiavirheestä kritisoineille ”pojille”. Kirjoituksen aiheen sekä sukupuoliherkkyyden ja -hierarkioiden keskinäisen suhteen voi nähdä monella tasolla:

”Poikien omat tiedot näyttävät olevan peräisin Eurooppa-tiedotuksen jakamista kirjasista ja monisteista, joissa mitään ei analysoida eikä liitetä poliittiseen todellisuuteen” (Hilkka Pietilä, HS 26.1.1994)

Sukupuoliteemaa käsitteleviä kirjoituksia tuli yhteensä 57, ja niistä naisten kirjoittamia oli 50. Kuinka sukupuoliteemaa sitten käsiteltiin? Perhe- ja sukupuoliteemien sisältöön ja luonteeseen seuraavassa luvussa. Erittelin kirjoitukset kolmeen osaan: kirjoituksiin sukupuoliteeman puolesta, niitä vastaan ja kolmanneksi neutraaleihin kirjoituksiin. Yksittäiset aineistolainaukset on valittu kuvaamaan sitä yleistä diskurssia, mitä eri vuosina käytiin. On tärkeää tehdä ero puolesta ja vastaan kirjoitusten välillä.

Kohti yhteiskunnallista tasa-arvoa: sukupuoliteema laadullisessa analyysissä

Puolesta-luokan kirjoitusten yleinen tematiikka koostui sukupuolen korostamisesta äänestysvalintoja tehtäessä ja kehoituksista äänestää naista kun siihen on mahdollisuus. Mielipiteissä painotettiin tasa-arvon edistämistä ja äänestämistä siinä hengessä. Naispresidenttiydellä nähtiin etenkin vuoden 1994 vaaleissa olevan merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia nimenomaan naisten aseman parantajina.

”Tällä kertaa voimme vaikuttaa ylhäälle, voimme nostaa naisen presidentiksi äänestämällä ensimmäisessä äänestyksessä naisten äänin naisen mukaan kahden presidenttiehdokkaan vaaliin ja sitten pitämällä huolta, että toisessa äänestyksessä nainen saa vyörynä kaiken tukemme ja tulee ylivoimamme avulla valituksi. Sillä ylivoimahan meillä on, meidän pitää vain osata sitä taktisesti oikein käyttää.” (Mirja Sassi, HS 12.1.94)

”Meitä on sitä paitsi joukko sellaisia, jotka kaikista pääehdokkaiden pelotteluista huolimatta äänestämme naista ja jollei kumpikaan heistä yllä toiselle kierrokselle, meille on herttaisen yhdentekevää kenet Suomi-poloinen saa presidenttikseen.” (Jutta Zilliacus, HS 16.12.93)

Kirjoituksissa korostettiin siis myös ehdokkaan sukupuolen ensisijaisuutta muihin valintaperusteisiin, kuten esimerkiksi puoluekantaan tai arvoihin nähden. Mielipidekirjoituksissa perättiin sukupuolenumukaista peilikuvaedustuksen suosimista:

”Aion heittää aikansa eläneet – ja suureksi osaksi miesten luomat – oikeisto-vasemmisto-jaottelut sivuun ja äänestää naista Suomen tasavallan presidentiksi.” (Anja Kauranen, HS 28.1.94)

”Mies äänestää joka tapauksessa miestä. Nainen rimpuilee ”objektiivisuuden” ja ”aatteen” verkossa. Miehen äänestämistä ei selitellä. Naisen äänestämistä pitää aina perustella. Miehelle miehuus sinänsä on etu. Naisen on vaikea hyväksyä, että pelkkä kokemus naisena olemisesta on yhtä suuri ansio kuin puolueen saunaseuran suosio.” (Kaari Utrio, HS 3.2.1994)

Puolesta-luokan kirjoitukset olivat samantapaisia myös ennen vuoden 2000 presidentinvaaleja, ainoastaan niiden määrä oli selvästi pienempi. Naisten mobilisointia yhteiseksi rintamaksi korostettiin vahvoilla metaforilla ”sisaruudesta” ja ”taistelusta”:

”Naisasialiike ei vuosikausia ole taistellut tasa-arvon puolesta sitä varten, että tiukan paikan tullen kuitenkin päädytään mieheen. Hyvät sisaret, nyt on näytön paikka, miesten on taivuttava. Tämä voi olla ratkaiseva askel sukupuolten välisessä taistelussa.” (Armi Piiparinen, HS 23.1.2000)

”Meillä on vihdoinkin todellinen mahdollisuus saada naispresidentti, jollemme me naiset itse sitä mahdollisuutta pilaa. Kolmas kerta toden sanokoon. Naispresidentillä olisi ainakin valtava symboliarvo, olkoonpa valtaoikeuksia kavennettu miten paljon tahansa!” (Auli Talvi, HS 10.12.99)

Vuoden 1994 vaaleja koskevassa kirjoittelussa merkillepantavaa oli monien kirjoitusten vaatimus naisjärjestöjen aktiivisemmasta roolista mielipiteenmuokkaajana. Tästä syntyi vilkas kädenväntö, johon naisjärjestöt vastasivat. Vuoden 2000 tai 2006 vaaleja koskevaan keskusteluun naisjärjestöt eivät osallistuneet. Kirjoituksissa viitattiin myös tiedotusvälineiden valtaan agendan valitsemisessa ja kehystämisessä:

”Meillä on naisten edustus eduskunnassa maailman korkeimpia ja se on saatu aikaan naisjärjestöjen hyvällä työllä. Nyt meillä on realistinen mahdollisuus saada nainen valituksi presidentiksi. Ja naisjärjestöt vaikenevat!” (Marianne Laxén, HS 5.1.94)

”Yksinkertaista mutta totta on se tosiasia, että tiedotusvälineemme taatulla tavallaan ”unohtavat” tai ohittavat naisjärjestöjen kannanotot.” (Seija Kaapio, Suomen Liberaalinen ry, HS 12.1.94)

”Naisjärjestöjen nimenomainen tehtävä on tukea naisia ehdokkaina kaikkeen päätöksentekoon.” (Sole Molander, HS 14.1.94)

Median agendan valinta ja kehystäminen suhteessa sukupuoleen nousivat keskeisesti esiin sekä ennen 1994 että 2000 vaaleja. Vuonna 1994 kehystäminen nostettiin esiin siinä mielessä, että kirjoittajat katsoivat median keskittyvän vain kolmeen ”pääehdokkaaseen” (Marti Ahtisaari, Paavo Väyrynen, Raimo Ilaskivi) ja rajasivat naisehdokkaat näin ulkopuolelle. Median katsottiin ohjaavan kannanotoillaan äänestäjiä ja kärjistävän vaalituloksia esimerkiksi niin, että jonkun ehdokkaan äänestäminen saadaan näyttämään turhalla. Toisaalta vuonna 1994 myös Paavo Väyrynen koki kuuluisassa kommentissaan joutuneensa ”mediapelin” uhriksi.

Vastään-luokan kirjoitukset ennen 1994 ja 2000 vaaleja eivät suinkaan olleet sukupuolten välisen tasa-arvon tai naisten oikeuksien edistämisen vastaisia, vaan yleensä kritiikkiä Puolesta-kirjoituksille. Kirjoittajat hyväksyivät edellisten päämäärät, mutta heidän mielestään keinot olivat väärät. Vastään-kirjoitusten mukaan tasa-arvoa ja naisten oikeuksia edistetään väärällä tavalla, ja kaksi yhteen sopimatonta ajatusta liitetään toisiinsa, jos äänestäminen tapahtuu vain sukupuolen vuoksi.

”Mielestäni se jos mikä on naisten käsien sitomista, että naissolidarisuuden takia ei olisi oikeutta tukea kiistatta pätevintä ehdokasta, vaikka tämä olisi mies.” (Päivi Mononen, Suomen Keskustanaiset ry, HS 15.1.94)

”En näe ongelmaa siinä, etteikö miespresidentti voisi ajaa samalla tavalla tasa-arvoa kuin nainen. Peräänkuulutan myös kaikenlaista tasa-arvoa, en vain sukupuolten välistä, joka on ehkä se klassisin tasa-arvokeskustelun muoto...Nainen, joka äänestää naista vain sukupuolen vuoksi ei ole tasa-arvon asialla” (Marianne Falck, HS 26.1.2000)

Nimenomaan vuoden 1994 vaaleja koskeva mielipidekirjoittelu oli voimakkaan polarisoitunut juuri sukupuoliteeman osalta. *Neutraalit*-luokan kirjoitukset onnistuivat käsittelemään edellä mainittuja asioita ilman selkeää kantaa:

”Naisten tasavertainen asema ja perheiden hyvinvointi meidän yhteiskunnassamme kietoutuu monella tavoin siihen, että yhteiskunta todella vastaa sosiaalisesta perusturvallisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta” (Ulla-Maija Laiho, HS 28.1.94)

Silmiinpistävää vuoden 1994 vaalien toisen kieroksen kirjoittelussa oli voimakas keskittyminen suoraan ehdokkaisiin, Elisabeth Rehniin ja Martti Ahtisaareen. Etenkin naiskirjoittajat punnitsivat omien arvojen suhdetta omaan sukupuoleensa; eli äänestäkö intressi- vai peilikuvaedustuksen mukaisesti. Kirjoittajista osan mielestä edullisempaa naisille olisi äänestää Ahtisaarta, tämän ajaessa enemmän ”pehmeitä, naisia” arvoja kuten tasa-arvoa ja hyvinvointiyhteiskuntaa, kun taas Rehnistä kirjoitettiin, että hän ”edustaa miehisii arvoja” (Hannele Koivunen, HS, 26.1.1994), ”kovaa” talous- ja ulkopoliittikkaa.

”Hallituksen sota- ja tasa-arvoministerinä hän [Elisabeth Rehn] on toiminut naisten militarisoinnin puolesta, hävittäjähankintojen puolesta, bordellien puolesta...” (Terttu Kuusela, HS, 26.1.1994)

Kirjoituksissa muistutettiin myös siitä, että sukupuolia arvioidaan eri tavalla samoja kysymyksiä käsiteltäessä. Seuraavassa esimerkki viittauksessa huomautetaan sukupuolistuneiden viittausten eri-arvoistavasta luonteesta, mutta arvotetaan kuitenkin omaa ehdokasta sukupuoleen sidotulla kommentilla. Rehnin kovaa, ”miehistä” imagoa pehmennettiin nostamalla esiin hänen sukupuoleen liittyvä ominaisuus hoivaavasta äitikansalaisesta.

”...hiukankin miesten mailmassa pärjäävät naiset niin helposti leimataan julmiksi syöjättäriksi. Miehillä samoja tekoja pidetään aivan asiansuhteellisesti. Hävittäjähankintojen kannattaminen – jonka itse tuomitsen – tekee Elisabeth Rehnistä monen silmissä hirviön. Jos Ahtisaari on samasta asiasta samaa mieltä, se ei hätkähdytä ketään. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että moni on huomannut sen äidillisen energian, jota Rehnistä säteilee”. (Satu Hassi, HS, 27.1.1994)

Vaikka keskustelua politiikan ja ehdokkaiden sukupuolistuneesta kohtelusta käytiin käytännössä täysin naisten kesken, myös mieskirjoittaja otti kantaa, ja käänsi sukupuolen vaikutuksen ehdokkaaseen suhtautumiseen toisinpäin:

”Olemalla naisellinen Rehn käyttää poliittisen julkisuuden sukupuolispesifiyttä hyväkseen. Se, että naista ei oteta vakavasti merkitsee myös sitä, ettei häntä lyödä. [...] Rehn totesi Suomen olevan ihmisiä passivoiva hoivayhteiskunta ja arvioi nälänhädän lisääntymisen johtuvan uusuuttomuudesta. Voin vain kuvitella minkälai-

sen vastalausemyrskyn ja mediaskandaalin samat lausunnot olisivat jonkun johtavan miespolitiikon [...] sanomina aiheuttaneet.” (Tuomo Kokkonen, naistutkija, HS 30.1.1994)

Ennen vuoden 2006 vaaleja kaikki olikin sitten jo toisin. Suoranaisesti sukupuoliteemallisia kirjoituksia tuli vain yksi, ja siinäkin ihmeteltiin, miksi sukupuoli ei ole noussut minkäänlaiseen rooliin vaaleja edeltävässä mielipidekirjoittelussa:

”Näissä presidentinvaaleissa on keskusteltu hyvin vähän sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Kysymys nousi esille vasta, kun Anneli Jäätteenmäki totesi julkisesti, että ”tasa-arvo on edennyt Suomessa niin pitkälle, että naiset voivat äänestää miestä presidentiksi”. Tällaiset viestit rakentavat illuusiota siitä, että tasa-arvo olisi jo toteutunut ja hidastavat entisestään asenteiden muuttumista”. (Katju Aro, Elina Hirvonen, HS 24.1.2006)

Ennen vuoden 2006 vaaleja koskevassa kirjoittelussa erittelin sukupuoliteemalliseksi myös kaksi mielipidettä vaalimainoksesta, jossa ruotsinsuomalainen mummo pelottelee äänioikeudellaan, ja jossa kirjoittajat näkivät kolmenlaista syrjintää: kieli-syrjintää, ikäsyrjintää ja ”(mikä ettei?) naissyrjintää – onhan mummo nainen” (Taru Kolehmainen, HS 25.1.2006). Näitä kirjoituksia lukuun ottamatta niin sanottu sukupuoliteema loisti kirjoituksissa poissaolollaan. Sen sijaan esimerkiksi nuorten äänestäminen innoitti useita kirjoituksia ennen vuoden 2006 vaaleja. Ehkä nykyisin ollaan siirtymässä sukupuolten välistä kuilua näkyvämmiin sukupolvien väliseen kuiluun.

Naisliikkeestä sukupuolen häivyttämiseen: yhteenveto mielipidekirjoituksista

Vuoden 1994 vaaleja edeltävään kirjoitteluun sukupuoliteemasta osallistui lukuisa joukko yhteiskunnallista vaikutusvaltaa omaavia naisia, kuten kirjailijoita ja poliitikkoja. Heidän tavoitteenaan voidaan katsoa olleen pyrkimys politiikan sukupuolittuneiden rakenteiden purkamiseen ja jopa erityisen naisliikkeen käynnistämiseen naispresidentin saamiseksi. Tätä tukee myös kirjoittajien toiminnan rationaalisuus: kirjoitukset eivät olleet vain yksittäisiä mielipiteitä, vaan valjastettu tiettyyn tehtävään; ne olivat päämäärähakuista toimintaa, joka synnytti arvorationaalisen ja sukupuolituneen kansalaiseskustelun. Sukupuolikysymyk-

sen onkin katsottu politisoituneen juuri vuoden 1994 vaaleissa (esim. Hellsten 2000).

Vuonna 2000 mielipidekirjoittelussa naisasiaa nostettiin jonkin verran esiin, yllättävän monesti samojen henkilöiden taholta kuin kuusi vuotta aiemmin, mutta nyt sille ei löytynyt samanlaista vastakaikua. Koska media valikoi aiheet mielipideosastolle, sen rooli on keskeinen tämän artikkelin tuloksissa. Vuoden 1994 presidentinvaaleja ja sukupuoliteemaa koskevissa kirjoituksissa merkittävää oli nimenomaan se, että niissä ihmeteltiin miksi naispresidenttiyttä ei pidetty varteenotettavana vaihtoehtona median agendalle. Sen sijaan tiedotusvälineet kehystivät vaalit kolmen miespuolisen pääehdokkaan paremmuuden arvioimiseen. Mielipidekirjoittaminen toimi siis vastavoimana median agendan asettamiselle. Tämäkin kritiikki tosin tarvisi Helsingin Sanomien hyväksynnän ja tuli näin itse osaksi agendaa. Mielipidekirjoitusten kehystäminen toimii myös toisella tavalla: analyysi ohjaa helposti tarkastelemaan kirjoituksia vain naisten välienselvittelynä, jolloin alkuperäinen idea sukupuolten välisen eriarvoisuuden tasoittamisesta jää taka-alalle.

Lukuisat tutkimukset (Kern & Just 1997, 100; Holli 1994, 35) ovat vahvistaneet käsitystä politiikan erillisistä maskuliinisista ja feminiinisistä lohkoista, jotka vetoavat eri tavalla eri sukupuoliin. Vuonna 1994 toisella kierroksella Suomessa olivat vastakkain sosiaalidemokraattimies ja porvarinainen. Tässä asetelmassa ehdokkaan sukupuoli ja häneen liitetyn puolueen ja politiikan linjausten maskuliinisuus tai feminiinisyys nähtiin usein ristiriitaisena. Tämä moderni sukupuolikuilu polarisoi vaalikirjoittelua ja oli keskeinen syy sukupuoliteemallisten kirjoitusten suureen määrään. Vuosien 2000 ja 2006 vaaleissa toiselle kierrokselle päätyivät Tarja Halonen kahdesti sekä vuonna 2000 Esko Aho ja 2006 Sauli Niinistö. Kärjistetyksi ja yksinkertaistaen noissa vaaleissa nainen edusti enemmän vasemmistofeminiinistä ja mies oikeistomaskuliinista politiikan lohkoa, eikä samanlaista sukupuolen ja arvojen välistä mielipiteen vaihtoa enää käyty.

Costain ym. (1997, 205) ovat kirjoittaneet, että naisten yhteiskunnallinen esiinmarssi ei olisi ollut mahdollista ilman tiedotusvälineiden myötävaikutusta. Tiedotusvälineillä on tärkein merkityksensä ihmisten mobilisoinnissa johonkin uuteen, kun liike on vasta aluillaan. Tämä näkyi yleisessä asenneilmastossa jo ennen vuoden 1994 vaaleja, sillä

esimerkiksi vuoden 1993 kesällä naisten asemasta kirjoitettiin Helsingin Sanomissa ennätysmäärä juttuja: 215 kirjettä vajaan kuukaudessa (Helsingin Sanomat 1994a). Näin vuoden 1994 kirjoittelun ja Tarja Halosen presidentiksi astumisen välillä voidaan löytää yhteyksiä; presidentinvaalien tulos vuonna 2000 voidaan nähdä jatkumona vuoden 1994 vaaleissa tehdylle pohjatyölle. Mielipidekirjoitukset vahvistavat osaltaan käsitystä siitä, että vuonna 2000 yhteiskunta oli jo kypsempi naispresidentille kuin kuusi vuotta aiemmin:

”Viime presidentinvaali totutti suomalaiset hyväksymään naisen presidentiksi. Nyt monien miestenkin mielestä kulttuuritilanne puoltaa naispresidenttiä. Naiset tarvitsevat esikuvia ja samaistumiskohteita, jollaisia monet presidentit ovat olleet ensisijassa miehille.” (Britt-Marie ja Antti-Veikko Perheentupa, HS 21.12.99)

Mielipidekirjoitusten analysoinnista piirrettykin hyvin selkeä joskin hieman yksioikoinen yhteiskunnallinen kehityskaari, mikä selittää osaltaan myös sitä, miksi sukupuoliteemallisten kirjoitusten määrä putosi niin selvästi vuosien 1994 ja 2000 välillä ja miksi aihe puuttuu lähes kokonaan vuoden 2006 vaalikirjoittelusta. Vuonna 1994 pidetyt ensimmäiset suorat kansanvaalit poistivat valitsijamieskäytännön, uudistivat puoluepolitiikkaa ja tekivät myös sukupuolenmukaisen äänestämisen helpommaksi. Myös kansalaisvaikuttaminen mielipidekirjoitusten määrässä ja muodossa nousi huippuunsa ja naisliike nousi tukemaan naista presidentiksi. Tämä ei tapahtunut niinkään ehdokkaiden ajamiin poliittisten asioiden vuoksi, vaan presidentti-instituution mukanaan tuoman symbolisen arvon vuoksi. Naispresidentin katsottiin olevan paras roolimalli kaikille naisille ja symboliarvon edistävän sukupuolten välistä tasa-arvoa. Ruotsin-suomalaisen pienpuolueen edustajan, Elisabeth Rehnin, tähti syttyi, mutta ei jaksanut loistaa loppuun asti.

Yksi vuodenvaihteen 1993–1994 mielipidekirjoituksissa puhuttanut keskeinen teema oli modernin sukupuolikuilun esiintuoma puolueen ja sukupuolen välinen yhteensopimattomuus. Vuoden 2000 vaaleissa sukupuoli oli edelleen esillä, mutta tarve vaikuttamiselle ei ollut enää niin suuri. Tämä johtui pääosin siitä, että naisehdokkaat Elisabeth Rehn, Riitta Uosukainen ja Tarja Halonen olivat ennakkosuosikkeja ja eniten esillä mediassa. Pohja naispresidentille, politiikan viimeisen tabun murta-

jalle, oli luotu jo edellisissä vaaleissa. On myös arvioitu, että Tarja Halonen onnistui vakuuttamaan äänestäjät ”miehisen” politiikan alueen asiantunteuksellaan, minkä lisäksi häneen liitettiin naiseuteen kytkeytyvä luotettavuus ja sisäpolitiikassa kaivatut ”pehmeät” arvot (Hellsten 2000). Vuoden 2006 vaaleja edeltäneissä kirjoituksissa sukupuoli oli pääosin neutraloitu jo kokonaan, eikä sitä ollut tarpeen nostaa median agendalle. Vuonna 2006 valittu naispresidentti oli sukupuolestaan huolimatta jo pelkkä presidentti. Sukupuolen merkitys tulevaisuuden vaaleissa jää myöhemmin arvioitavaksi, mutta suhteutunee paitsi ehdokkaihin henkilöinä, myös presidentin valtaoikeuksiin ja yleiseen yhteiskunnalliseen asenneilmastoon.

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että viimeisimmät vaalit Suomessa ovat muuttuneet nais-sukupuolen ”politisoitumisen areenoiksi”. Presidentinvaalien kaltaiset suorat ehdokasvaalit tarjoavat tähän parhaan mahdollisuuden. Omaa sukupuolta edustavan ehdokkaan äänestämisen on arvioitu olevan hyvin tietoinen ja poliittinen valinta erityisesti nuorten naisten keskuudessa, kun taas vanhemmat miehet äänestävät perinteen mukaisesti useimmiten miestä. (Hellsten ym. 2007; Bengtsson & Grönlund 2005). Naissukupuolen politisoituminen näkyi myös vuosien 1994 ja 2000 vaaleja edeltävissä mielipidekirjoituksissa. Aiemmissa tutkimuksissa on myös arvioitu (ibid.), että sukupuolen painoarvo on vähentynyt. Tätä tukevat osaltaan myös mielipidekirjoitukset vuodenvaihteesta 2005–2006, joissa sukupuolitematiikan kirjoituksia ei tullut käytännössä lainkaan. Edellä kuvattu linja on nähtävissä myös varsinaisessa sukupuolenmukaisessa äänestämisessä vaaleissa. Vielä vuoden 1994 vaalien toisella kierroksella miehistä 60 ja naisista 40 prosenttia äänesti saman sukupuolen ehdokasta (Holli 1994, 33). Vuonna 2000 naiset äänestivät omaa sukupuoltaan ensimmäisellä kierroksella 79 ja toisella kierroksella 67 prosenttia, miesten vastaavien lukujen oltua 34 ja 49 prosenttia. Vuonna 2006 ero oli tasoittunut huomattavasti: vuonna 2006 ensimmäisellä kierroksella naisista 60 prosenttia ja miehistä 59 äänesti omaa sukupuoltaan, toisella kierroksella 58 ja 56 prosenttia. (Hellsten ym. 2007).

Lopuksi

Kuten jo aiemmin todettiin, eri kyselytutkimusten mukaan miehet ovat perinteisesti olleet kiinnostu-

neempia politiikasta kuin naiset, joskin ero on ta- soittunut viime vuosina ja jo osin hävinnyt. Poli- tiikkaa pidetään edelleen enemmän miehisenä alueena, ja miesten poliittinen tietämys on tutki- musten mukaan osoittautunut paremmaksi kuin naisten (Grönlund ym. 2005). Tärkeää on huoma- ta, että niin sanottu sisäinen kansalaispätevyys, eli omien vaikutusmahdollisuuksien ja kykyjen ar- viointi ja arvostus on ollut naisilla tutkimusten mu- kaan yleensä pienempää tai heikompa kuin mie- hillä (Hellsten 2006b; Niemi 1991; Sapiro 1983). Suomalaisten tutkimusten mukaan naiset ovat pe- rinteisesti pitäneet politiikkaa myös monimutkai- sempana kuin miehet, joskin erityisesti viimeisissä tutkimuksissa nuorten aikuisten kohdalla erot eivät ole olleet enää tilastollisesti merkitseviä (Grönlund ym. 2005). Tuloksiin vaikuttanee kuitenkin vah- vemmin se, että politiikasta on erotettavissa enem- män miehiä ja naisia kiinnostavat alueet, joista kiinnostusta, tietämystä ja kansalaispätevyyttä mit- taavat tutkimukset painottavat näitä miehisiiä aluei- ta (Hellsten 2006b). Tämäkin havainto tukee sitä, että politiikassa miehiä ja naisia kiinnostavat osin eri alueet, eikä liene väärin sanoa, että ”miehistä” puolta pidetään myös poliittisesti arvostetumpana. Edellä mainitut seikat näkyvät myös tämän artik- kelin tuloksissa.

LÄHTEET

- Bengtsson, Åsa ja Grönlund, Kimmo. 2005. Ehdokasvalin- ta. Teoksessa Heikki Paloheimo. (toim.): *Vaalit ja demo- kratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, 229–251.
- Blumler, Jay G. ja Gurevitch, Michael. 1995. *The Crisis of Public Communication*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre. 1999. *Televisiosta*. Helsinki: Otava.
- Capella Joseph ja Jamieson, Kathleen. 1997. *The spiral of Cynicism*. The Press and the Public Good. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Costain Anne N., Braunstein, Richard ja Berggren, Hei- di. 1997. Framing the women’s movement. Teoksessa Pippa Norris (eds.) *Women, Media and Politics*, Oxford: Oxford University Press, 205–220.
- Gonovec, Michael A. 1993. *Women as national leaders*. Newbury Park: Sage.
- Goffmann, Erving. 1974. *An essay on the organization of experience*. London: Harper & Row.
- Gordon, Tuula, Komulainen, Katri ja Lempiäinen, Kirsti (toim.). 2002. *Suomineiton hei! – kansallisuuden suku- puoli*. Jyväskylä: Gummerus.
- Grönlund, Kimmo, Paloheimo, Heikki, Sundberg, Jan, Sän- kiahö, Risto ja Wass, Hanna: Kiinnittyminen politiik- kaan. 2005. Teoksessa Heikki Paloheimo (toim.): *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, 88–118.
- Hellsten, Villiina. 2000. Naiset ehdokkaina vuoden 2000 presidentinvaaleissa: Ehdokkaiden arviointi nais- ja mie- säänestäjien keskuudessa. Teoksessa Villiina Hellsten, Tuomo Martikainen ja Kyösti Pekonen (toim.) *Vaalista vaaliin. Vaalit, puolueet ja kansalaiset vuosituhannen vaihteessa*. Helsingin yliopisto: yleisen valtio-opin lai- tos.
- Hellsten, Villiina. 2006a. *Naiset ehdokkaina ja äänestäjinä*. Tilastokeskus: Hyvinvointikatsaus 1/2006, 15–20.
- Hellsten, Villiina. 2006b. Demokratia ja sukupuolten väli- nen tasa-arvo. Teoksessa Sami Borg (toim.) *Suomen de- mokratiaindikaattorit*, Oikeusministeriön julkaisuja 1: 2006, 262–313.
- Hellsten, Villiina, Holli, Anne Maria ja Wass, Hanna. 2007. Sukupuolenmukainen äänestäminen vuoden 2006 presi- dentinvaaleissa. Teoksessa Pekka Isotalus P. ja Sami Borg (toim.) *Presidentinvaalit 2006*. Helsinki: WSOY Oppi- materiaalit, 178–206.
- Helsingin Sanomat. 1994a. *Mielipidekirjeitä tuli 17 280*. 3.1.1994, mielipidepalsta.
- Helsingin Sanomat. 1994b. *Vaalikirjeitä tuli 1720*. 4.2.1994, mielipidepalsta.
- Helsingin Sanomat. 2005. *Mielipidekirjoituksille laajemmat puitteet*. 25.1.2005, mielipidepalsta.

Miesten ja naisten välinen sukupuolikuilu näkyi mielipidekirjoituksia jäseneltäessä kahdella taval- la. Kirjoittajan ja kirjoituksen aiheen suhde näyt- täytyy hyvin sukupuolittuneena. Ensinnäkin mie- het ja naiset kirjoittavat pääasiassa eri aiheista ja sukupuoliteemaa käsittelevät kirjoitukset ovat käy- tännössä naisten kirjoittamia. Huomionarvoista on, että sukupuoliteemasta tuli yleisesti *naisteema*, sil- lä kirjoituksissa painottuivat naiseus ja naisen ää- nestäminen. Naisesta tehtiin siis jälleen se erityi- nen sukupuoli, miehen jäädessä edustamaan yleistä (vrt. Ronkainen 1994). Myös miesten ja naisten kirjoitusten määrässä on suuri ero. Miehet joko kirjoittavat paljon enemmän ja/tai miesten kirji- tuksia julkaistaan enemmän, minkä lisäksi ero on vielä kasvanut. Sukupuolikuilu näyttäytyikin tä- män artikkelin mukaan varsin selkeänä Suomessa, ainakin tutkittaessa mielipidevaikuttamista ja osal- listumisen suuntautumista politiikkaan ja sen eri kysymyksiin. Keskustelu tasa-arvosta ja sukupuol- ten välisistä eroista suhteessa valtaan ja politiik- kaan oli mielipidepalstoilla ensin naisten keski- näistä kädenvääntöä ja unohtui sittemmin koko- naan. Mielipidekirjoitukset presidenttiyteen liitty- vistä asiakysymyksistä, kuten ulkopoliitikasta, parlamentarismista ja valtaoikeuksista, ovat sen si- jaan edelleen pääosin miesten käsialaa.

- Holli Anne Maria. 1994. *Mara vai Lillan? -presidenttiehdokkaiden evaluointi mielipidekirjoituksissa*. Tasa-arvo-julkaisuja 1/1994, Sukupuoli, media ja presidentinvaalit. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Inglehart, Ronald ja Norris, Pippa. 2003. *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge University Press.
- Iyengar, Shanto ja Kinder, Donald R. 1987. *News that Matters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Isotalus, Pekka. 1998. *Kaveri vai peluri – poliitikko mediasa*. Jyväskylä: Atena.
- Kantola, Johanna. 2005. *Mykät, kuurot ja kadotetut. Sukupuolten välinen tasa-arvo Helsingin yliopiston valtiopoliittisella laitoksella*. Helsinki: Acta Politica 29.
- Kern, Montague ja Just, Marion. 1997. A gender gap among viewers? Teoksessa Pippa Norris (eds.) *Women, Media and Politics*, Oxford: Oxford University Press, 99–112.
- Kunelius, Risto. 1999. *Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin*. Juva: WSOY.
- Ladd, Everett Carl. 1997. Media framing of the gender gap. Teoksessa Pippa Norris (eds.) *Women, Media and Politics*, Oxford: Oxford University Press, 113–128.
- McCombs, Maxwell ja Shaw, Donald. L. 1972. The agenda-setting function of the mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36, 176–284.
- Mehta, Cyrus R. ja Patel Nitin R. 1996. *SPSS Exact tests 7.0 for Windows*. SPSS Inc., USA. Neuman, W. Laurence. 1994. *Social Research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Niemi, Richard G., Stephen C. Craig ja Franco Mattei. 1991. Measuring Internal Political Efficacy in the 1988 National Election Study. *American Political Science Review* 85, 1407–1416.
- Norris, Pippa. 1997. *Women, Media, and Politics*. Oxford: Oxford University Press, 1–18.
- Paloheimo, Heikki. 1994. *Presidentinvaalista vilkas keskustelu*. Helsingin Sanomat 12.1.1994, mielipidepalsta.
- Pietilä, Veikko. 1976. *Sisällön erittely*. Helsinki: Gaudeamus, 2. painos.
- Pitkin, Hannah F. 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California.
- Postman, Neil. 1987. *Huvitamme itsemme hengiltä. Julkinen keskustelu viihteen aikakaudella*. Juva: WSOY.
- Ronkainen, Suvi. 1994. *Sukupuoli, solidaarisuus ja presidentinvaalit*. Tasa-arvo-julkaisuja 1/1994, Sukupuoli, media ja presidentinvaalit. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sapiro, Virginia. 1983. *The Political Integration of Women*. Urbana, IL: University of Illinois Press.
- Tilastokeskus. 2003. *Eduskuntavaalit 2003. Vaalit 2004:1*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Veijola, Soile ja Jokinen, Eeva. 2001. *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. Helsinki: WSOY.
- Yuval-Davis, Nira. 1997. *Gender and Nation*. London: Sage.